

Dović, Marijan

Tekstualna tradicija in elektronski medij: od digitalne slikovne reprodukcije do znanstvenokritične izdaje

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2006, vol. 55, iss. X9, pp. [207]-215

ISBN 80-210-3987-6

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102980>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARIJAN DOVIĆ

(Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana)

TEKSTUALNA TRADICIJA IN ELEKTRONSKI MEDIJ: OD DIGITALNE SLIKOVNE REPRODUKCIJE DO ZNANSTVENOKRITIČNE IZDAJE

Povzetek

Razprava obravnava osnovne možnosti, ki se odpirajo z elektronskimi mediji glede ohranjanja, reprodukcije in širitve dostopnosti tekstualnih gradiv iz preteklih obdobj. V zvezi s tem načelno razporedi tipe elektronskih obdelav tekstualnega gradiva v razponu od digitalne slikovne reprodukcije do celovite znanstvenokritične izdaje, ki se kaže kot najzahtevnejša in najkompleksnejša možnost, a ne nujno tudi najbolj smiselna. V drugem delu razprave so predstavljeni posebni problemi v zvezi z znanstvenokritično elektronsko izdajo na primeru zbranih pesmi slovenskega avantgardističnega pesnika Antona Podbevška, ki se trenutno zaključuje na ljubljanskem Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.

I. Izhodišča

1. Sodobne razvite družbe načeloma težijo k temu, da bi v čim širšem obsegu ohranile in obvarovale kulturno dediščino. Ta tendenca vključuje tudi tekstualno tradicijo, ki je temelj t. i. kulturnega spomina skupnosti.
2. Elektronski medij in njegova vsesplošna razširjenost sta radikalno spremenila možnosti ohranjanja, reproduciranja in zagotavljanja dostopnosti tekstualnih gradiv iz preteklih obdobj.
3. Hiter tehnološki razvoj že ta hip omogoča skoraj neomejeno količino in kakovost shranjenih informacij, tako da kvantitativnih omejitev, ki so zaznamovale izdajateljsko preteklost, skorajda ni več.
4. Novi medij ima bistveno drugačne lastnosti od njegovih predhodnikov in v temelju spreminja koncepcije ohranjanja kulturnega (in z njim tudi tekstualnega) spomina. Težišče izdajateljskih dilem se z vsebine seli k vprašanju forme (organizacije gradiva in njegove hierarhične strukturiranosti) in ustrezne prezentacije.
5. Vse to terja od humanističnih strok nov in temeljit premislek o splošnih načelih ohranjanja tekstualnega spomina. Problematika ohranjanja, reproduciranja in zagotavljanja dostopnosti tekstualnega gradiva pa ni le stvar posameznih strok, temveč vprašanje širšega konsenza kulturnih skupnosti.

II. Tipi elektronskih obdelav tekstualnega gradiva

Elektronski medij omogoča zelo različne tipe obdelav tekstualnega gradiva preteklih obdobj.¹ Da bi dobili približno sliko trenutnega stanja na tem področju, se je mogoče ozreti po nekaterih že obstoječih modelih, ki jih poznamo na Češkem in v Sloveniji. V slovenskem prostoru na primer obstajajo digitalizirani tekstovni korpusi literarnih avtorjev, ki so javno in brezplačno dostopni na spletu, obstajajo tudi spletni korpusi digitaliziranih besedil z brezplačnim ali plačljivim dostopom, namenjeni različnim statističnim, jezikoslovnim in drugim raziskavam; obstajajo tudi literarne izdaje na CD-romih z različnimi dodatki. Posebej zanimiva je zbirka *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva* (<http://nl.ijs.si/e-zrc/>), ki na ljubljanskem Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU nastaja od leta 2001 dalje. O tej zbirki bomo podrobneje spregovorili pozneje, saj se zdi, da predstavlja izdajateljsko najzahtevnejšo in najbolj premišljeno obliko izdajanja starih besedil. Na Češkem takega tipa izdaje zaenkrat še ni, pozornost pa gotovo lahko pritegneta obsežna projekta, ki v okviru dveh institucij sistematično potekata že vrsto let. Eden od njiju zajema obsežno zbirko češke poezije 19. stoletja, ki je že izšla na CD-romu in jo prenašajo tudi na splet (www.ceska-poezie.cz/cek/); drugi projekt, *Memoria*, pa se loteva obsežne zbirke rokopisov in starih tiskov (www.memoria.cz).² Namen prve zbirke je odpreti lirski korpus različnim analizam (verzološkimi, metričnimi...), namen drugega pa je digitalizacija in ohranitev številnih rokopisnih dokumentov.³

Že iz bežne primerjave je mogoče izluščiti nekaj načelnih ugotovitev v zvezi z možnostmi elektronskih izdaj. Očitno sta možna dva temeljna pristopa k obdelavi tekstovnega gradiva, ki se med seboj ne izključujeta. Prvi je natančna *digitalna slikovna reprodukcija* (skeniranje), ki s pomočjo optičnega odčitavanja digitalizira vizualno podobo vira v obliki, ki je primerna za shranjevanje v računalniških podatkovnih bazah in seveda za reprodukcijo na računalniškem zaslonu.⁴ Kakovosten digitalen slikovni zapis je v vizualnem smislu (ne pa tudi v taktilnem ali olfaktoričnem, kar pa večinoma ni odločilno) adekvatno nadomestilo za materialni izvirnik, pa naj bo to najstarejši nacionalni rokopis ali manj pomembna tiskovina iz nedavne preteklosti.⁵ Če je tak digitalen slikovni zapis dostopen na spletu, je seveda razlika očitna. Namesto redkih posvečencev lahko isti rokopis *hkrati* gleda in preučuje tako rekoč neskončna množica morebitnih zainteresiranih.

Drugi pristop je *digitalizacija teksta*, tj. pretvorba bodisi rokopisnega ali tiskanega besedila v ustrezno standardizirano znakovno zaporedje, ki omogoča računalniško procesiranje besedil. To je mogoče storiti bodisi z mehaničnim pretipkavanjem – črko po črko – v računalniškem urejevalniku besedil, kar je pri rokopisih in slabo ohranjenih tiskih še

¹ Omejili se bomo na obdobja pred razmahom informatike in računalniškega procesiranja besedil. To pomeni, da ne bomo obravnavali spletnih in drugih digitalnih izdaj sodobnih ustvarjalcev.

² Prvi projekt izvaja *Ústav pro českou literaturu AV ČR*, drugega pa *Národní knihovna ČR* oziroma njen oddelek za rokopise in stare tiske.

³ Dokumenti so opremljeni z metapodatki po označevalni shemi MASTER+.

⁴ Za kakovostne digitalne arhive je najbolj primeren format *.tif*, ki je lahko podlaga za najkakovostnejše natise, medtem ko so za spletne izdaje ali izdaje na zgoščenkah slikovne datoteke večinoma shranjene v formatu *.jpg*.

⁵ Če je danes kakovost vizualnih podob še nekoliko omejena s hitrostjo digitalnega (spletnega) prenosa, ni dvoma, da bo v nekaj letih za vizualno gradivo tudi ta težava odpadla, podobno kot se je zgodilo s tekstualnimi viri. V kratkem si torej lahko obetamo slike najvišje ločljivosti, ki jih lahko s strežnika priključimo tako rekoč takoj.

vedno skoraj edina možnost, medtem ko je bolj ohranjene tiske mogoče digitalizirati s pomočjo posebnih programov, ki optično odčitano grafično podobo tiskovine pretvarjajo v digitalno znakovno zaporedje (npr. *Recognita*); žal so pri transformaciji vsaj zaenkrat težave in napake bolj pravilo kot izjema, zato so nujni še natančni korektorski postopki.⁶ Težava pri digitaliziranih tekstih je predvsem, da se standardi računalniškega kodiranja hitro in nenehno spreminjajo, zato je zelo pomemben način shranjevanja in predvsem kodiranja.⁷ Digitalni tekst seveda ne predstavlja vizualnega dvojnika materialnemu izvorniku in tega niti ne namerava – njegova zunanja prezentacija je pogojena z medijem (CD-rom, splet, datoteka) in zunanjimi parametri prikaza, ki jih je mogoče spreminjati v isti meri kot pri vsakem drugem digitalnem tekstu – pač pa ima vrsto drugih kakovosti. Med njimi je gotovo manipulabilnost, prenosljivost delov in celote v druge datoteke in okolja, možnost različnih procesiranj (npr. statističnih in drugih empiričnih analiz ter eksperimentalnih postopkov) in podobno.

V razponu, razmerju in ravni kombinacije teh dveh temeljnih postopkov – digitalne slikovne reprodukcije in digitalizacije teksta – je mogoče oblikovati neko sistematično razporeditev tipov elektronskih izdaj, ki se v številnih in raznolikih praktičnih realizacijah sicer zdijo nepregledne, skorajda kaotične. V grobem bi bilo mogoče te tipe razporediti nekako takole:

1. digitalna slikovna reprodukcija vira;
2. digitaliziran tekst;
3. vzporedna objava digitaliziranega teksta in slikovne reprodukcije vira;
4. kompleksna elektronska znanstvenokritična izdaja.⁸

Ta razporeditev ne implicira hierarhičnih odnosov med omenjenimi tipi digitalnih obdelav tekstualnega gradiva. Narava in posebnosti konkretnega vira, ki ga želimo elektronsko obdelati, namreč v prvi vrsti narekujejo najprimernejši tip izdaje.⁹ Gotovo predstavlja prva možnost tehnično najbolj enostavno rešitev, ki pa ni nujno manjvredna. Četudi je druga možnost, digitalizacija besedila, v načelu uredniško zahtevnejša, saj terja tudi natančno korektorsko delo, ni nujno, da je boljša; izgublja namreč izvornikovo slikovno podobo, medtem ko je iz digitalne slike še vedno mogoče generirati digitalni izpis. Pravzaprav se zdi, da je druga možnost na nek način preživeta,¹⁰ saj je bila mnogo bolj aktualna v času, ko je bila hitrost slikovnega prenosa še nizka in je imel tekst prednost pred sliko – danes se zdi primernejša tretja možnost, ki paralelno prikaže vir hkrati kot sliko in digitalni tekst. Četrta možnost je daleč najbolj zahtevna, saj vsem prej omenjenim elementom dodaja tudi znanstvenokritične edicijske standarde, kakršni so se uveljavili

⁶ Z napredkom tehnologije bodo ti postopki postajali zanesljivejši. Vendar pa človeškega uredniškega očesa verjetno v celoti ne bo mogoče nadomestiti.

⁷ Splošno razširjeni urejevalniki tekstov (npr. Microsoftov *Word*), ki so pogosto vir za spletne (HTML) prikaze digitalnih tekstov, ne omogočajo zadosti podrobnega in enoznačnega kodiranja besedil, pa tudi sicer povzročajo najrazličnejše težave. Optimalno kodiranje omogoči šele jezik XML (eXtensible Markup Language), v okviru tega jezika pa zapis, ki je strukturiran po priporočilih TEI (Text Encoding Initiative; www.tei-c.org). Tak zapis omogoča na primer poravnavo prepisa in faksimila (po vrsticah), paralelne prikaze, znotraj- in zunajtekstualne povezave in podobno (gl. Erjavec 2005).

⁸ Kot bomo videli, ta izdaja smiselno kombinira slikovno reprodukcijo vira, različne znanstveno utemeljene prepise, kritični aparat z opombami ter tudi smiselno nadgradnjo.

⁹ Rokopisi, zelo stari, poškodovani ali popravljani tiski gotovo narekujejo kompleksnejšo izdajateljsko obliko, medtem ko pri zaključenih delih novejših avtorjev verjetno hitreje zadostimo smiselnim potrebam po širini izdaje.

¹⁰ Seveda pa je ta oblika teksta nujna za jezikoslovne korpuse, ki so podlaga najrazličnejšim raziskavam.

v okviru tradicionalne ekdotike (na primer podroben aparat znanstvenih opomb), od take izdaje pa upravičeno terjamo tudi smiselno realizacijo primerjav in sopostavitvev, ki jih omogoča elektronski medij – torej ustrezno nadgradnjo, kakršna je bila v okviru elektronskih znanstvenokritičnih izdaj že teoretično opredeljena v razlikah med faksimilom, diplomatičnim prepisom, kritičnim prepisom, njunim paralelnim prikazom in podobno.¹¹

Vendar bi bilo neumestno, če bi ta tip izdaje kar a priori označili za idealnega. To bi bilo mogoče le v strogo načelnem smislu, brž ko pa se preselimo v „realne“, konkretne okoliščine, se soočimo s pomembno praktično dilemo – take izdaje so uredniško nadvse zahtevne, terjajo obilico časa in vestnega strokovnega dela. Po drugi strani imajo izdaje, ki reproducirajo tekste le kot slikovno gradivo (faksimile), odločilno prednost: z minimalnim uredniškim delom je mogoče tako rekoč mehanično obdelati velikanske količine gradiva. To gradivo potem postane vizualni dvojnik izvornika, ki je kar najširše dostopen; in kar je najpomembnejše, že samo po sebi je lahko temeljni vir za „nadgradnjo“ elektronske izdaje, saj natančen in kakovosten skenogram brez težav služi kot dovolj verodostojen vir za digitalne prepise tudi v primeru, da materialni izvornik fizično izgine.

Če izhajamo iz splošno sprejetega načela, da je tekstualna tradicija preteklih obdobij vrednota širše družbene skupnosti, seveda ni dvoma, da je digitalizacija tekstualne baze danes ena od prioritarnih nalog t. i. digitalne humanistike.¹² Idealno bi bilo tako rekoč celotno relevantno tekstualno tradicijo zajeti v obliki elektronske izdaje, ki bi zadovoljila najvišja merila znanstvenokritičnega izdajanja. Vendar to skorajda ni mogoče, vprašanje pa je tudi, ali je sploh smiselno. Po drugi strani se zdi namreč bolj smotno zajeti čim večjo količina gradiva v obliki digitalne slikovne izdaje. Na ta način bi lahko zajeli tekstovna gradiva od najstarejših rokopisov, kodeksov, inkunabul in starih tiskov iz začetka Gutenbergove dobe, pa tudi poznejša tiskana in rokopisna gradiva – vključno s fizično hitro razpadajočimi časopisnimi gradivi iz 18., 19. ali 20. stoletja, ki utegnejo čez nekaj desetletij razpasti v nezaznavnost.

Velikega dela teh gradiv ne bi bilo smiselno prepisovati v obliko digitalnega teksta – skeniranje in arhiviranje se kaže kot povsem zadostna oblika njihovega shranjevanja; s tem da možnost digitalizacije teksta ostane vedno odprta. Ob tem se odpira vrsta načelnih vprašanj. Le omenimo lahko seveda, da ima virtualizacija tekstualne dediščine tudi določene ontološke implikacije, saj spreminja eksistenčni modus teksta.¹³ Bolj konkreten problem pa predstavlja način in trajnost shranjevanja – tako kot so se razvili posebni standardi za hranjenje starih dragocenih rokopisov, bo treba v prihodnosti še razmišljati in bdeti nad načini shranjevanja in reprodukcije digitalnih arhivov.¹⁴ Še tretji zelo resen

¹¹ *Diplomatični prepis* je natančen tipografski dvojnik rokopisa z vsemi avtorjevimi nedoslednostmi, napakami, avtorjevimi popravki, vrivki ipd. vred. Njegova funkcija je, da predstavlja izvornik in tako olajša branje težje berljivih mest rokopisa. Pušča kratice, nejasna in poškodovana mesta rokopisa nerazrešena in nedopolnjena. *Kritični prepis* je že tekstnokritična interpretacija besedila, ki izvorno besedilo nekoliko modificira na črkopisni in oblikoslovni ravni, vendar se pri tem ravna po ekspliciranih načelih, pridobljenih z indukcijo iz analize samega besedila. Vsebuje tudi ustrezen aparat z opombami. *Paralelni prikaz* obeh prepisov je najbolj očitna prednost, ki jo omogoča elektronska izdaja (Faganel 2005, Ogrin 2005; gl. tudi e-izdajo Slomškovih pridig <http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek>).

¹² Pri tej nalogi je neizogibno tesno sodelovanje računalniških in humanističnih strokovnjakov. Na ta način nastaja tudi slovenska elektronska znanstvenokritična zbirka.

¹³ Toliko bolj morda nekoč v prihodnosti, ko izvornikov ne bo več in bodo preživele le digitalne kopije.

¹⁴ Kdor je že skušal na sodobnem računalniku odpreti tekstovno datoteko, napisano in shranjeno v drugem, mnogo starejšem sistemu, si lažje predstavlja, kakšna utegne biti čez leta in desetletja uporabnost neazuriranih slikovnih datotek.

problem je problem smiselne in učinkovite strukturiranosti materiala. Če je z vidika tradicionalne tekstne kritike uredniški miselni vložek pri zgolj slikovni elektronski izdaji minimalen, postajajo v njej elementi prezentacije in smiselnega strukturiranja odločilnega pomena. Zdi se sicer, da se elektronske izdaje le počasi osvobajajo inercije dediščine knjižnih izdaj, ki so narekovale linearno, sukcesivno razmišljanje, medtem ko elektronski medij že sam po sebi zahteva mrežno strukturiranje vhodnih gradiv. Vsekakor pa se tu ne zdijo odveč atributi, ki morda zvenijo nekoliko staromodno, pa so vendarle pomembni: celostno načrtovanje, širokopotezna zasnova, poenoteni uredniško-strukturni načrti in tudi uporabniku prijazna zasnova.

Zdi se, da češki projekt *Memoria*, ki ga izvaja (in hkrati s svojo avtoriteto tudi legitimirira) *Národní knihovna ČR*, ustreza temeljni zamisli digitalnega shranjevanja tekstovne zapuščine v slikovni obliki, ki hkrati omogoči množičen (v tem primeru sicer plačljiv) dostop do virtualnega vizualnega dvojnika in zaščiti materialni original. Obseg na ta način obdelanega gradiva je že v tem trenutku impresiven; toliko bolj zato, ker je uredniški postopek, ki vključuje tudi specialistično (kodikološko, paleografsko, jezikoslovno, zgodovinsko) obdelavo nabora metapodatkov, zelo zahteven, četudi izdaja ne vključuje prepisov (digitalizacije teksta). Zdi se, da je to prava pot z vidika ohranjanja nacionalne kulturne dediščine; ta vtis še okrepi zelo solidna spletna stran in premišljen, pregleden in uporaben (konec koncev pa tudi estetsko prepričljiv) način spletne prezentacije. Nasploh bi lahko bil to vzorčen model za tiste, ki se dela še niso lotili na tak način – ravno tip „narodne knjižnice“ se zdi primeren za nosilca tovrstne digitalizacije in tudi za tistega, ki odgovarja za tehnološko ažurnost digitalnih arhivov.¹⁵

Pač pa je mogoče tak tip izdaje še nadgraditi z znanstvenokritično elektronsko izdajo, seveda ne kar pri vseh tekstih, temveč pri tistih, ki imajo za določeno skupnost poseben pomen – to so npr. temeljni stari rokopisi in tiski, pomembni politični in zgodovinski dokumenti, vrhunci literarnega ustvarjanja in podobno.¹⁶ V teh primerih se odpira še vrsta novih metodoloških problemov in izzivov, povezanih s kritičnim aparatom, različnimi tipi prepisov, vzporednimi prikazi in podobno. Vsaj nekaj od tega bomo skušali prikazati ob konkretni elektronski izdaji *Zbranih pesmi Antona Podbevška*, ki bo v začetku leta 2006 dostopna na spletu kot prva celovita elektronska znanstvenokritična izdaja nekega pesniškega opusa v slovenskem prostoru.

III. Dileme ob elektronski znanstvenokritični izdaji *Zbranih pesmi Antona Podbevška*

V okviru projekta oziroma zbirke *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva* (<http://nl.ijs.si/e-zrc/>) je med drugim v zaključni fazi priprave izdaja zbranih pesmi Antona Podbevška. Gre za prvega predstavnika slovenske zgodovinske avantgarde, ki v zadnjih desetletjih kontinuirano zbuja zanimanje raziskovalcev na številnih področjih.

¹⁵ Ta tip knjižnice je pogosto hranitelj ključnih zgodovinskih rokopisov in tiskov v fizični obliki, pa tudi pooblaščen regulator dostopa do njih.

¹⁶ Tudi „pomembnost“ teksta je seveda historično relativna kategorija; a to ne pomeni, da se je treba odreči vrednotenju. Seveda je treba upoštevati, da ima že uvrstitev nekega dela ali opusa v izbor za znanstvenokritično izdajo, najsi bo ta elektronska ali klasična, kanonizacijske učinke (gl. tudi Dolinar 2005). Poleg tega bi digitalna slikovna baza tudi ob materialni odsotnosti izvirmika teoretično še vedno lahko služila za vir nadgrajene izdaje. Seveda pa je mogoče dvomiti, da bo take virtualizacije kdaj res prišlo.

Podbevškov količinsko relativno skromen opus sploh še ni bil v celoti objavljen, poleg tega pa obstoječe gradivo ponuja nekaj zanimivih metodoloških izzivov izdajatelju, ki ob uspešni rešitvi utegnejo postati referenčni za nadaljnje izdaje. Vse to so gotovo zadostni razlogi za prednostno uvrstitev Podbevškovega opusa v novo zbirko. Tu želimo le na hitro predstaviti nekatere dileme, ki jih je bilo treba rešiti v zvezi s to izdajo.

Ena od teh je gotovo nova vzpostavitev ravnotežja med kriteriji vključitve posameznih tekstov v izdajo in tehničnimi možnostmi elektronske edicije. Ko imamo opravka z rokopisnimi zapuščinami, iz katerih naj bi sestavili izdajo *zbranih* pesmi, se pogosto pojavi dilema: ali je konkreten tekst mogoče razumeti kot literarno delo, ali gre le za osnutek ali sploh za tekočo drugačne (neliterarne) narave. Pri tekstovni izdaji so kriteriji izbora že zaradi prostorskih omejitev običajno strožji. Kot pa smo že omenili, je ena najdaljnosežnejših potez elektronskega medija odprava prostorskih omejitev – pri postavitvi niza podatkov na svetovni splet je edina omejitev velikost strežnika, ki pa za besedilne datoteke že dolgo več ne predstavlja težave. Tako se izdajatelju elektronske izdaje v izhodišču ni treba več spoprijeti z vprašanjem razpoložljivega prostora, kot se praviloma zgodi, ko gre za objavo v tiskanem mediju. Ne sooča se več s problemom medija, saj je mogoče reproducirati besedila, zvoke, slikovne zapise ali video, pač pa z nadležnim problemom, kje se ustaviti, kje začrtati meje izdajateljskega izbora.¹⁷

Danes je sicer jasno, da je izdaja, ki bi predstavila nek avtorski opus kot neko popolno in docela zaključeno celoto, iluzorna; vsaka izdaja je v resnici na poseben način „izbrana“. Mehanizmi selekcije so seveda različni, eden od njih so gotovo estetske, kulturne ali politične preference tega ali onega urednika, na katerega izbor vplivajo različni dejavniki. Tudi če se izdaja pastem ideološkega vrednotenja uspešno izogne (pri tem zanemarimo, da je ravno akt uvrstitve nekega opusa v kategorijo „zaslužnih“ nujno selektiven), se ne more izogniti neki ločnici, ki jo mora upoštevati – če ne drugače pri oceni, ali gre za „literaturo“ ali „ne-literaturo“, za „delo“ ali za „ne-delo“, ali gre za „besedilo“ ali „ne-besedilo“. (Kar ostane od besedilnega opusa, iz katerega se objavi „zbrano delo“, seveda po tej logiki pade v kategorijo „ne-dela“.) Spet ima torej škarje in platno v rokah urednik, ki presoja, ali je zapis na listku „5 dag salame“ itd., kakršnega npr. najdemo med Podbevškovi rokopisnimi pesmimi, navaden nakupovalni opomnik (in torej „ne-delo“) ali pa bi morda lahko poskusili zadevo razumeti kot avantgardistični konstrukt z globljim pomenom. Če torej ugotovimo, da dela nekega avtorja ni mogoče zares dokončno „zbrati“, ne da bi uporabili nek selektivni mehanizem, se pred nas toliko očitneje postavi odgovornost, da tak ali drugačen obseg izbora pretehtamo in argumentiramo, ga podvržemo ostrejšim merilom in natančno premislimo, kakšen je njegov namen in komu naj bi služil.

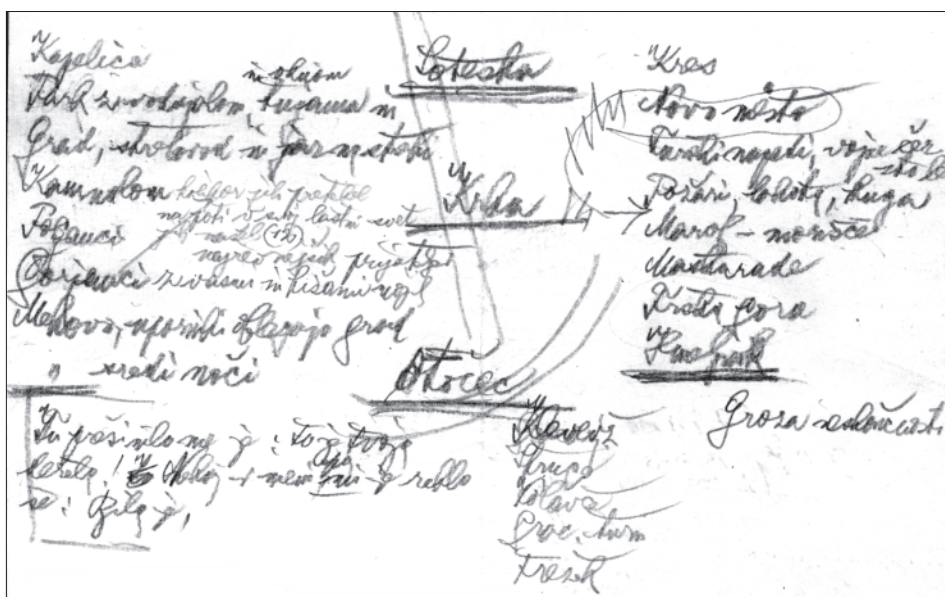
Zelo konkretno se ta problem pri Podbevškovi zapuščini kaže ob dilemi, kakšen obseg naj zajame izdaja njegovih doslej neobjavljenih rokopisnih pesmi – nekatera od besedil so izrazito fragmentarna, prečrtana, poččkana, in urednik se nujno ustavi pred vprašanjem, kje začrtati mejo „ne-besedila“. Ta meja je seveda premakljiva, in poleg tega v okviru elektronske izdaje še vedno ostaja možnost, da se fragmenti, poččkani odlomki in podobno gradivo, ki ga ni mogoče smiselno „prepisati“, objavijo v obliki bolj ali manj komentiranega faksimila – to pa je bistveno drugače kot pri klasični tiskani izdaji. Tako se je bilo v okviru izdaje potrebno odločiti za izbor rokopisnih pesmi, ki bodo objavljeni

¹⁷ Hkrati zanj objava ni več enkratno, zaključeno dejanje, dokončni udarec tiskarske črke na bel papir, ki zapečati natisnjeno knjigo v enkratnost in ne dovoljuje več popravkov in nadgradnje: mrežna objava ostaja vedno odprta za odpravljanje napak, izboljšave in dopolnitve.

tako v obliki slike (faksimila) kot v obliki kritičnega prepisa, medtem ko je bil temu izboru dodan še izbor tekstov, ki jih ni mogoče smiselno prepisati in bodo objavljeni le kot faksimile, na primer *Soteska* (gl. sliko 1).¹⁸

SLIKA 1: Rokopis *Soteske*

Podbevškov rokopisni tekst, ki je dobil uredniški naslov *Soteska*, ponazarja enega od mejnih primerov. V izdajo je bil uvrščen le kot faksimile, ne pa tudi kot (digitalni) kritični prepis.

Med posebnimi problemi je ob izdaji mogoče izpostaviti tudi značilno likovno oblikovanost Podbevškovih pesmi. Ta likovna oblikovanost je v slovenskem prostoru pomenila radikalno novost, zato nedvomno sodi med elemente, ki jih je treba vključiti v izdajo (gl. tudi sliko 2 in komentar k njej). V okviru elektronske izdaje je mogoče to oblikovanje natančno reproducirati v obliki faksimila, vendar smo skušali poiskati tudi standardizirano rešitev zapisa v okviru XML/TEI, ki bi grafično podobo zvesto reproducirala tudi v digitalnem tekstovnem zapisu. Kot smo že omenili, pa XML/TEI kodiranje omogoča tudi elegantne rešitve paralelnih postavitev različnih prepisov ter paralelnih prikazov različice večkrat objavljenih pesmi in tistih pesmi, ki jih je pesnik kasneje popravil.¹⁹

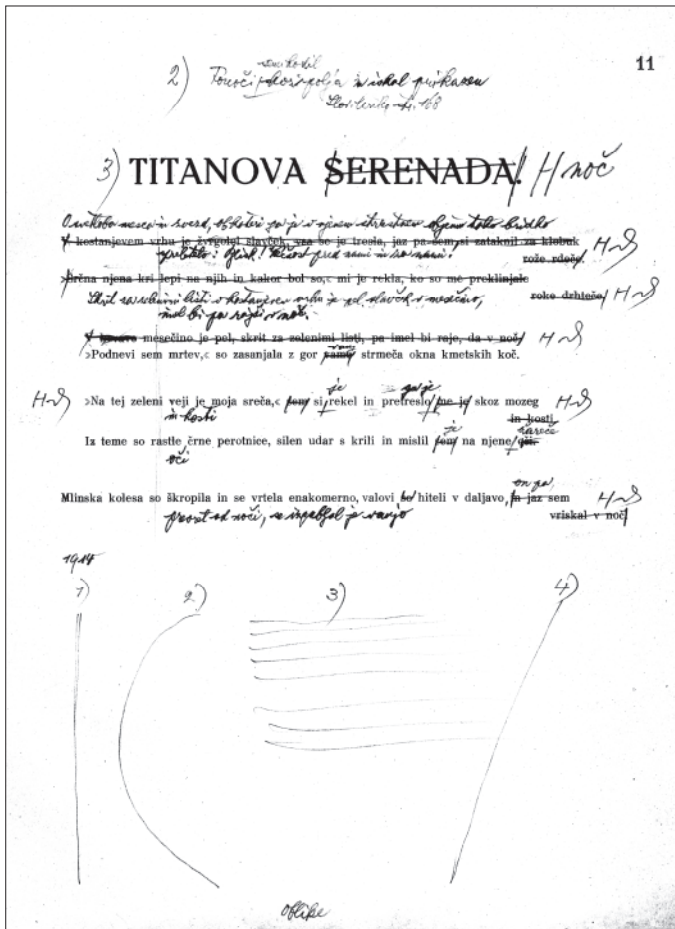
Morda največji izdajateljski izziv je bila objava popravljene različice *Človeka z bombami*, Podbevškove edine pesniške zbirke, ki je izšla leta 1925. V pesnikovi zapuščini je ohranjen izvod prvotiska, v katerega je ročno vpisoval različne popravke. To se je

¹⁸ Pri teh „pesmih“ (navednice so upravičene, saj gre za mejne tekste; celo „tekstnost“ je tu vprašljiva kategorija) v prihodnosti seveda ni izključena kritična nadgradnja. Pač pa je uredniško odgovornost za izločenje treba prevzeti za tiste »tekste«, ki niso prišli niti v izbor faksimilov – ta odgovornost se ne razlikuje od tiste pri knjižnih izdajah (gl. Dovič 2005).

¹⁹ Zadnja faza izdaje zadeva strukturiranje gradiv, znotraj- in zunajtekstualne povezave, tehnične rešitve paralelnih prikazov in podobno. Ta hip še ni mogoče v celoti predvideti končne podobe izdaje.

dogajalo po drugi svetovni vojni, najverjetneje v petdesetih in šestdesetih letih, ko se je Podbevšek vsaj deloma iztrgal iz molka in najverjetneje snoval izdajo prenovljene zbirke. Do te izdaje ni prišlo, vendar je večino popravkov mogoče razvozlati in rekonstruirati hipotetično podobo prenovljene zbirke (v obliki kritičnega prepisa, ki meji na interpretacijo). Elektronski medij je kot nalašč za prikaz različnih vidikov teh avtorskih postopkov (gl. sliko 2).

SLIKA 2: Titanova serenada, popravljena v Titanovo noč

V ročno popravljene izdave *Človeka z bombami* (1925) najdemo različne tipe popravkov: med njimi tudi popravljene naslove, zamenjane verze ipd. Pod pesmijo so skicirane oblike, ki ponazarjajo, kako naj bi bile prve štiri pesmi v prenovljeni zbirki grafično postavljene. Slika nazorno prikaže naravo popravkov, pa tudi možne probleme pri kritičnem prepisu.

Kot najustreznejša se je izkazala naslednja možnost, sestavljena iz treh vzporednih objav. V likovni postavitvi, ki se po prelomu čimbolj približa originalu, je postavljen digitalni (1) *prepis originalne izdaje*. Tej ob boku stoji (2) *kritični prepis ročno popravljene*

izvoda, ki zaradi dvoumnih rešitev pogosto meji na interpretacijo in vsebuje podroben aparat opomb. Glede objave faksimila pa smo se odločili za sledečo rešitev: objavo (3) *faksimila ročno popravljenega izvoda*, pri čemer pridobimo dvoje – originalno podobo zbirke iz leta 1925 ter živ stik z roko, ki je vpisovala popravke.²⁰ To uporabniku hkrati omogoča, da v faksimilu sam preverja mesta, ki so v opombah h kritičnemu prepisu ročno popravljene izdaje označena kot sporna. V spletnem (html) prikazu smo seveda izkoristili možnosti vzporednih prikazov, ki uporabniku omogočijo lažje primerjave med različicami ter sprotno in samostojno verifikacijo obeh prepisov. Ravno na tej ravni se najočitneje izkažejo prednosti elektronske izdaje v primerjavi s tiskano.

LITERATURA

- DOLINAR, Darko: Znanstvene izdaje in literarna veda. V: *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. (Ur. Matija Ogrin.) Ljubljana: Založba ZRC, 2005. Str. 155–166. (studia litteraria)
- DOVIČ, Marijan: Priprava elektronske znanstvenokritične izdaje pesmi Antona Podbevška. V: *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. (Ur. Matija Ogrin.) Ljubljana: Založba ZRC, 2005. Str. 101–116. (studia litteraria)
- ERJAVEC, Tomaž: Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva: standardi in izzivi. V: *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. (Ur. Matija Ogrin.) Ljubljana: Založba ZRC, 2005. Str. 51–70. (studia litteraria)
- FAGANEL, Jože: Tekstnokritična vprašanja in elektronske izdaje. V: *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. (Ur. Matija Ogrin.) Ljubljana: Založba ZRC, 2005. Str. 167–174. (studia litteraria)
- OGRIN, Matija: Uvod. O znanstvenih izdajah in digitalni humanistiki. V: *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. (Ur. Matija Ogrin.) Ljubljana: Založba ZRC, 2005. Str. 7–24. (studia litteraria)
- PODBEVŠEK, Anton: *Literarna zapuščina*. (Zapuščino hrani Asta Mohorič, Ljubljana.)
- PODBEVŠEK, Anton: *Človek z bombami*. Ljubljana: Štefanija Ravnikar-Podbevškova, 1925.
- PODBEVŠEK, Anton – Glavan, Mihael (ur.): Podbevškova Žolta pisma. *Rast* 1, št. 4, 1990, str. 320–324.
- PODBEVŠEK, Anton: *Človek z bombami*. Poniž, Denis: Sedem desetletij Človeka z bombami. Novo mesto: Dolenjska založba, 1991.

²⁰ Možno bi bilo sicer dodati še faksimile nekomentiranega prvotiska, a to ni nujno, saj bo likovno postavitve originala mogoče razbrati že iz prepisa, pa tudi iz faksimila, kjer je originalni tekst na vseh mestih popolnoma berljiv. Tudi sicer se pri tiskih – npr. revialno objavljenih pesmih – nismo odločili za objavo faksimilov, pač pa smo ohranili tipografske posebnosti, kjer je bilo to potrebno.

